

Pregledni naučni rad
UDK:177.8:343.91-053.6
DOI:10.7251/ZND2501101B

ODNOS SAVREMENOG DRUŠTVA PREMA MALOLJETNIM PRESTUPNICIMA

Prof.dr Edis Bajić¹⁹
Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku

Mr. iur Admira Bakić²⁰
Radio televizija Tuzlanskog kantona

***Apstrakt:** Maloljetno prestupništvo kao društveni problem istorijski se javlja sa klasnim društvom, a posebno sa pojavom industrijalizacije. Rijetka su društva, ako uopšte i postoje, koja nisu ni na koji način reagovala na pojavu maloljetnog prestupništva. Postoje u okviru nekih država pojedini narodi koji ne poznaju reakciju na ponašanje maloljetnika i kažnjavanje maloljetnika. Svako društvo je naročito zainteresovano za neke odabrane vrijednosti i njih posebno štiti, primjenjujući u slučajevima njihovog ugrožavanja najstrožije sankcije. Upravo i ovaj rad oslikava odnos društva prema maloljetnim prestupnicima kroz XX I XXI vijek, tj. period kada je došlo do progresivnog zaokreta kada je u pitanju položaj maloljetnih prestupnika u krivičnom zakonodavstvu.*

***Ključne riječi:** maloljetni prestupnici, kažnjavanje, savremeno društvo, krivično pravo.*

Pravni položaj maloljetnih prestupnika u društvu

Razvojem društva I nauke težište se s kažnjavanja i zastrašivanja prestupnika premješta na prevenciju i resocijalizaciju, čime maloljetnici dobijaju posebno mjesto u krivičnom pravu. Kao svrha tretmana prema maloljetnicima umjesto striktnog kažnjavanja prvi put se spominje pojam vaspitanja i prevaspitanja. Pojavom sociološke škole krivičnog prava oslabila je tendencija retributivnog karaktera krivičnog prava, kao i individualizacija krivičnih sankcija kao osnovnog preduslova uspješne resocijalizacije delinkvenata i realizacije kriminalnopolitičkih i kriminalnopedagoških ciljeva. Obzirom da su maloljetnici, zbog činjenice da se u toj životnoj dobi ličnost tek formira,

¹⁹ edisbajic1@gmail.com

²⁰ bakicadmira@gmail.com

najpodesniji za vaspitanje i prevaspitanje, pristupilo se izradi maloljetničkih odredbi krivičnog prava. Pobornici sociološke škole krivičnog prava, polazeći od iznesenih kriminalnopolitičkih premisa, iznosili su i ideju socijalnopolitičkih mjera u zaštiti, vaspitanju i zbrinjavanju socijalno ugrožene djece i mladih kao potencijalnih izvora delinkvencije. Kao kriterij za označavanje granica maloljetstva može se uzeti formalni kriterij starosti (kalendarski posmatrano) ili materijalni kriterij stvarne zrelosti (prema dostignutom stepenu biološkog ili socijalnog razvoja ličnosti) (Muratbegović, 2002).

Krajem XIX i početkom XX vijeka desile su se značajne promjene kada je u pitanju kaznenopravni položaj maloljetnih prestupnika, a posebno kada je riječ o njihovom prevaspitnom tretmanu. Posebne krivičnopravne odredbe o maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela se u pojedina zakonodavstva šire unose tek pod uticajem ideja koje su promovisane u okviru Međunarodnog kriminalističkog udruženja 1889. godine (Selman, Mitrović, Uletilović, Mirkonj, Šain, 2012: 14). Poznati kriminolozi i pravnici Van Hamel, Franc List i Adolf Prens su svojim učenjima uticali da se krivično pravo, koje je do tada bilo isključivo zasnovano na izučavanju zločina, transformiše u pravcu ličnosti počinioca krivičnog djela (Knežević, 2007).

Tako se pod uticajem Listovog učenja stvara novi zaštitnički model, kada su u pitanju maloljetni počinioci krivičnih djela, kojeg karakterišu: veća ovlaštenja sudije, primaran položaj ličnosti maloljetnika prilikom izbora vaspitne mjere, podrška i pomoć državnih i društvenih organa. Pod uticajem ovih ideja u mnogim zemljama se donose novi, posebni zakoni o maloljetnim počiniocima krivičnih djela. Tako su donešeni i zakoni za maloljetnike u Velikoj Britaniji 1908. godine, u Francuskoj i Belgiji 1912. godine, u Njemačkoj 1923. godine itd. (Selman, Mitrović, Uletilović, Mirkonj, Šain, 2012).

Početkom XX vijeka dolazi do prodora novih ideja i progresivnih stremljenja, prije svega zbog snažnog uticaja sociološke škole kaznenog prava, kojima se pokazuje povezanost između devijacija socijalne sredine i pojava kriminalnog ponašanja. U nastojanjima da se iznađe što bolji odgovor na pojavu maloljetničke delinkvencije, prednost se daje vaspitanju i popravljanju maloljetnika putem primjene posebnih mjera, a kažnjavanje maloljetnika se stavlja u drugi plan (Macanović, 2021).

Pod uticajem novih progresivnih ideja i na prostorima nekadašnje Kraljevine Jugoslavije dolazi do radikalnih zaokreta u oblasti maloljetničkog krivičnog prava, te kategorizacije po kojoj su pod maloljetnicima smatrana sva lica uzrasta od 14 do 21 godine. Donošenjem Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije

1929. godine sva lica mlađa od 14 godina smatrana su nezrelim i nepodobnim za kažnjavanje. Takođe, i nakon Drugog svjetskog rata donošenjem Zakona o vrstama kazni iz 1946. i Krivičnog zakonika iz 1947. godine pravni položaj maloljetnika je i sadržajno izmijenjen. Donošenjem navedenih zakona utvrđene su određene kategorije maloljetnih prestupnika, tako da su se kategoriji starijih maloljetnika u koju su ulazili svi od 16 do 18 godina mogle izreći sve kazne propisane za punoljetne počinioce, uključujući i smrtnu kaznu. Odredbe o maloljetnicima utopile su se u kaznenopravnoj regulativi za punoljetne počinioce i u zakonodavnim redakcijama koje su uslijedile. Istina, Krivičnim zakonikom iz 1951. godine i Zakonom o krivičnom postupku iz 1953. godine i dalje su se maloljetnici nastojali odvojiti od punoljetnih počinitelja odredbama o dobnim kategorijama, vaspitno-popravnim mjerama i posebnim sudijama i sudijama porotnicima koji su postupali u postupcima protiv maloljetnih prestupnika, ali i pored toga potreba za potpunim odvajanjem kategorije maloljetnika nije prepoznata, a to se osjetilo i u praksi tako da su sudije u pravilu maloljetnike proglašavali krivima i izricali im ublažene kazne koje su se mogle izreći i punoljetnim počiniocima (Carić, 2002).

Pravi preokret u maloljetničkom kaznenom zakonodavstvu desio se osam godina poslije kada se Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona o maloljetnicima konačno dodjeljuje smisljeno izveden, zaseban pravni položaj. Iako je i ovoga puta zakonodavac odustao od donošenja posebnog zakona o maloljetnicima, pronađeno je kompromisno rješenje. U jednoj odredbi Krivičnog zakona svrstana je većina normi koje regulišu maloljetničku kaznenu materiju. Te su se norme prvenstveno primjenjivale na maloljetne delinkvente i imale su ulogu *lex specialis* budući da su se ostale odredbe mogle primijeniti jedino ako u poglavlju o vaspitnim i kaznenim mjerama za maloljetnike nije drugačije određeno. Osim što su djeca do 14. godine potpuno izdvojena iz kaznenog prava, izbrisana je razlika u sankcionisanju kazneno odgovornih i neodgovornih maloljetnika te ukinuta mogućnost kažnjavanja maloljetnika redovnim kaznama propisanim za punoljetne počinioce kaznenih djela. Mladi počinioci od 14 do 16 godina mogli su se kažnjavati samo vaspitnim mjerama, a oni od 16 do 18 godina vaspitnim mjerama i kaznom maloljetničkog zatvora kao posebnom maloljetničkom sankcijom (Hirjan, Singer, 1988). U duhu pružanja zaštite, pomoći i nadzora najmlađim počiniocima kako bi im se osiguralo adekvatno vaspitanje, popravljavanje i pravilan razvoj prihvaćena je trodioba vaspitna mjera na disciplinske mjere (ukor i upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike), mjere pojačanog nadzora (koju obavljaju roditelji, staratelji, druga porodica, organ starateljstva) i zavodske mjere (upućivanje u vaspitnu ustanovu, vaspitno-popravni dom i ustanovu za defektne maloljetnike). Usvajanjem tripartitne podjele maloljetničko kazneno pravo osim dosadašnjih kontura i ponešto

sadržaja dobilo je i svoj u potpunosti zasebni sadržaj čime je završena još jedna etapa u njegovom razvoju. U daljnjim zakonodavnim intervencijama uspostavljeni sistem nije se bitno mijenjao. Daljnji pomaci dešavali su se na poboljšanju regulisanja pojedinih vaspitnih mjera i u smjeru donošenja boljih pravila za njihov izbor kako bi se postigla što veća individualizacija tretmana maloljetnika (Carić, 2002).

Polazeći od navedenih činjenica vidi se da je bilo potrebno mnogo vremena kako bi se i sa pravnog aspekta ostvario prelaz maloljetnika u posebnu kategoriju počinitelaca. Od prvih početaka prihvatanja drugačijeg položaja najmlađih prestupnika u zajednici kao odgovora na božansku zapovijed ili zahtjev pravednosti nizala su se pravila o maloljetnicima kao počiniocima u malom da bi na kraju maloljetnici bili priznati kao mlade osobe na čije kažnjivo ponašanje treba odgovoriti usmjeravanjem, poučavanjem, vaspitanjem i brigom, a ne represivnim mjerama. Maloljetničko kazneno pravo razvijalo se postupno, i to na dva kolosijeka. S jedne strane odredbe o maloljetnicima mijenjale su se i unapređivale kao i druge odredbe kaznenog prava, a s druge kvalitativni napredak ostvaren je kreiranjem maloljetničkih odredbi u skladu sa zaključcima medicine, psihologije i pedagogije o psihofizičkom razvoju, razumijevanju, ponašanju te vaspitnom uticaju na djecu i mlade. Oslanjajući se na navedene činjenice, u novije doba reformatorski pravci kretali su se u smjeru priznavanja problematike maloljetničke delinkvencije kao ozbiljne asocijalne pojave koja u sebi nosi određene specifičnosti (Macanović, Radonjić, 2024).

Osim što je delinkvencija mladih snažan indikator boljki u nekome društvu, ona je svojevrsan indikator daljnjeg razvoja kriminaliteta zato što su mnogobrojna istraživanja pokazala kako prevencija kriminaliteta započinje prevencijom delinkvencije mladih. Kompleksnost njezinih uzroka postavila je kao imperativ donošenje niza odredbi s preventivnim, odvraćajućim, poučavajućim, vaspitnim i punitivnim svrhama te svrhama pomoći i zaštite mladih počinitelaca. Ispostavilo se da nije dovoljno priznati poseban položaj maloljetnika i za njih odrediti posebne sankcije, već da je uistinu nužno i posebno urediti sudove, postupke prema maloljetnicima i sisteme izvršavanja sankcija (Macanović, 2021).

Usklađenost zakonskih okvira sa međunarodnim konvencijama o pravima djece

Danas je situacija u pogledu tretiranja maloljetnih prestupnika sasvim drugačija. Preko kritike tadašnjih krivično – pravnih sistema došlo je i do promjene odnosa društva prema maloljetnim prestupnicima. Došlo je, prije svega, do formiranja

sudova za maloljetnike, što ranije nije bio slučaj, jer su maloljetni prestupnici tretirani na isti način kao i punoljetni prestupnici. U nekim zemljama sudovi za maloljetnike funkcionišu kao samostalne ustanove, a u drugima se u okviru redovnih sudova formiraju odjeljenja za maloljetnike. Pri izboru vaspitne mjere, sud uzima u obzir uzrast maloljetnika, stepen njegove društvene razvijenosti, njegova psihička svojstva, njegove sklonosti, pobude iz kojih je djela počinio, dotadašnje vaspitanje, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu djela, okolnost da li je prema njemu ranije bila izrečena vaspitna mjere ili kazna, kao i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje one mjere kojom će se najbolje postići svrha vaspitnih mjera. Iz ovoga se jasno može vidjeti da je danas u centru pažnje ličnost prestupnika kao i da se traži odgovor na pitanje šta tjera mladog čovjeka da počinio neko krivično djelo. Istovremeno, želi se i obezbijediti zaštita maloljetnih prestupnika od pogubnih reakcija društva. Savremeno društvo je danas daleko otišlo u pogledu humanizacije odnosa prema maloljetnim prestupnicima. O tome svjedoče i međunarodni dokumenti koji su usvojeni od velikog broja država, a u kojima se promoviraju ljudska prava i slobode. Primjeri za to su Svjetska deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. usvojena u Ženevi (Geneva) i Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine, usvojena u Vašingtonu (Washington). Navešćemo neke od članova iz ovih dokumenata koji su u vezi sa tretiranjem maloljetnih prestupnika.

Prema Svjetskoj deklaraciji o ljudskim pravima (Ženeva, 1948):

- Svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti, član 3;
- Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ili svirepom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni, član 5;
- Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega, član 10;
- Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbijedena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu, član 11.1.

Prema Konvenciji o pravima djeteta svako dijete ima:

- Pravo na život, član 6;
- Pravo da ne bude podvrgnuto mučenju ili ponižavajućem tretmanu. Ukoliko je pritvoreno, dijete ne smije biti držano zajedno sa odraslima, osuđeno na smrt, niti osuđeno na doživotnu robiju bez mogućnosti pomilovanja, član 37;
- Pravo na, ukoliko je optuženo ili proglašeno krivim za činjenje prekršaja, tretman koji odgovara starosnom dobu djeteta i koji će promovisati njen/njegov osjećaj digniteta i vrijednosti, kao i njegovu reintegraciju kao konstruktivnog člana društva, član 40.

Takođe, pored navedenih svjetskih deklaracija i konvencija navešćemo i ostale najznačajnije međunarodne dokumente koje se odnose na prava maloljetnih prestupnika. To su:

1. Standardna minimalna prava o postupanju sa zatvorenicima (Ženeva, 1955).
2. Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima (CCPR, 1966).
3. Smjernice UN za prevenciju maloljetničke delinkvencije – Rijadske smjernice (1990).
4. Pravila UN za zaštitu maloljetnika lišenih slobode – JDL pravila (1990).
5. Standardna minimalna prava UN za alternativne kaznene mjere – Tokijska pravila (1990).

Navedeni međunarodni dokumenti sadrže relevantne norme koje predstavljaju polaznu osnovu za definisanje pravosudnog sistema za maloljetnike i standarde u oblasti maloljetničkog prestupništva. Na taj način se određuje politički minimum koje nacionalna zakonodavstva treba da ispune u pogledu uslova pod kojima se maloljetni prestupnici lišavaju slobode, zabrane smrtne kazne, poštovanja osnovnih ljudskih prava prilikom primjene i izvršenja vaspitnih mjera radi reintegracije mladih u sukobu sa zakonom u društvenu zajednicu (Konstantinović – Vilić, Nikolić – Ristanović, Kostić, 2009).

Zaključak:

U Bosni i Hercegovini, bez obzira na težinu počinjenog krivičnog djela maloljetnog lica, društvo polazi od principa demokratičnosti, individualizacije, humanizacije, pokušavajući da rehabilitacijom ostvare neophodnu resocijalizaciju maloljetnih prestupnika, odbacujući represivne mjere i postupke, te uvažavajući njihovu ličnost u potpunosti. Cilj savremenog društva je sprovođenje što kvalitetnijih i efikasnijih preventivnih programa, kako bi se smanjio broj maloljetnih prestupnika što svakako opravdava i izreku „bolje spriječiti nego liječiti“!

Literatura:

1. Carić, A. (2002). Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve). Zagreb: Pravni fakultet.
2. Evropska pravila od 21. 07. 1997. godine o društvenim sankcijama i mjerama za sprovođenje maloljetničkog krivičnog pravosuđa, tzv. Bečka pravila, Ekonomski i socijalni savjet Ujedinjenih nacija.

3. Knežević, S. (2007). Kažnjavanje maloljetnika u sklopu međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, Prava riječ, broj 12/2007, Banja Luka, str 347-361.
4. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. i Kostić, M. (2009) Kriminologija. Niš: Pelikan print.
5. Konvencija UN o pravima djeteta, (1989). UNICEF.
6. Macanović, N. (2021a). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.
7. Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: CMZ.
8. Muratbegović, E. (2002). Maloljetnička delinkvencija i socio-ekološki determinizam. Kriminalističke teme: časopis za kriminalističku teoriju i praksu. br. 3/4, str. 237-257.
9. Selman, Dž., Mitrović, LJ., Uletilović, D., Mirkonj, N., Šain, D. (2012). Maloljetnici u krivičnom postupku. Banja Luka: Ministarstvo pravde RS.
10. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne mjere- Tokijska pravila, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 45/110, 14.12.1990.
11. Tomić, R. (2005). Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih. Tuzla: Off set.

THE ATTITUDE OF MODERN SOCIETY TOWARDS JUVENILE CRIMINALS

***Abstract:** Juvenile delinquency as a social problem historically arises with class society, and especially with the emergence of industrialization. There are few societies, if they exist at all, that have not reacted in any way to the appearance of juvenile delinquency. There are certain nations within some countries that do not know the reaction to the behavior of minors and the punishment of minors. Every society is particularly interested in some selected values and protects them in particular, applying the strictest sanctions in cases of endangering them. This paper also depicts society's attitude towards juvenile offenders throughout the 20th and 21st centuries, i.e. the period when there was a progressive turn when it comes to the position of juvenile offenders in criminal legislation.*

***Keywords:** juvenile offenders, punishment, modern society, criminal law.*